

O povijesti i prošlosti moga grada

DIPLOMA SLOBODNOG KRALJEVSKOG GRADA MARIA THERESIOPOLIS OD 1779. GODINE

Subotica do dobivanja statusa slobodnog kraljevskog grada

Smatra se da je grad koji danas zovemo Suboticom osnovao nakon tatarske najezde (1241) ugarski kralj Bela IV, naselivši slobodne kraljevske jobađe,¹ od kojih potječe i ime grada – Szabadka (naselje slobodnih ljudi), ali pouzdanih podataka o osnivanju grada jednostavno nema. Prvi put se u povijesnim izvorima spominje 1391. prilikom suđenja izvjesnom prestupniku iz *Zabatke*.²

Naselje je imalo privilegirani položaj (*libera villa regia*) jer jedan izvor iz 1429. njegove stanovnike naziva kraljevskim doseljenicima i stanovnicima (*hospites et incolae regales*). Do 1439. bio je kraljevski domen, kada je kao sajmište (*oppidum*) dano u zalog znamenitom Jánosu Hunyadiju,³ te je jedno vrijeme gradom vladala porodica Hunyadi. Od tada pa do turskih osvajanja Zabatkom su vladale vlastelinske porodice Hunyadi, Szilágyi, Pongrácz, Korvin i Török, osim u dva navrata kada se zbog nepostojanja nasljednika aktualnih vlasnika nalazilo neposredno u rukama mađarskih kraljeva. Tvrđava je izgrađena 1470. pa se naselja kasnije i tako naziva: *arx* (1501) i *castrum* (1504). U vrijeme anarhije nakon Mohačke bitke subotička tvrđava je oko godinu dana (1526-27) bila sjedište samozvanog cara Jovana (*Joanis*).⁴

Pad tvrđave pod tursku vlast najvjerojatnije se dogodio u vrijeme osvajanja Segedina 1542. U tursko doba bila je sjedište subotičke nahije i kadiluka, koji su bili dio Segedinskoga sandžaka. U turskom sustavu naseljenih mjesta najprije je imala status tvrđave (kale), a kasnije palanke. U ovome se razdoblju ime grada javlja i kao Subotica, što je nesumnjivo u svezi s mađarskim izvornikom, budući da su oba naziva samoglasnici ostali isti, a u oba jezika riječ završava deminutivnim nastavkom.⁵

Iz slabije utvrđene Subotice turska posada se vjerojatno povukla ubrzo poslije pada Segedina (listopada 1686). Po dolasku austrijske vojske u Subotici je, kao i u čitavoj

¹ Slobodni posjednici zemljišta koji su bili dužni ratovati za kralja te, osobito, braniti kraljev grad pod kojim stoje.

² István Iványi, Szabadka szabad királyi város története, I, Szabadka 1886, 5-8, 36; Laslo Mađar, Prvi pomen naziva Subotice u dokumentu 1391, godine, Koreni : Gyökerek, I, Svedočenje vekova : pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. : Évszázadok vallomása - Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391-1828, Subotica / Szabadka 1991, 35-39; L. Mađar, Još 3 godine do 6 vekova, Pro memoria, 5, Subotica 1988, 8; Laslo Mađar, Uoči 6 vekova, Pro memoria, 6, Subotica 1988, 3.

³ U hrvatskoj i srpskoj narodnoj tradiciji poznat kao Sibirjanin Janko.

⁴ I. Iványi, Szabadka, I, 37-55; Gašpar Ulmer, Tvrđava podignuta 1470. godine, Pro memoria, 5, Subotica, 1988, 7-8; L. Mađar, Subotica i njeno stanovništvo do 1828, Koreni : Gyökerek, I, 1-10.

⁵ I. Iványi, Szabadka, I, 56-80; Olga Zirojević, Upravna podjela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka, Zbornik za istoriju, 1, Novi Sad, 1970, 21-22; L. Mađar, Subotica i njeno stanovništvo, 11-14; L. Mađar, Nazivi Subotice u pisanim dokumentima, Koreni : Gyökerek, I, 255.

Bačkoj, bila uspostavljena Vojna granica u cilju sprječavanja turskih napada. Kako su Turci do zaključenja Karlovačkoga mira (1699) u više navrata povremeno pustošili po Bačkoj, izgleda da su jedno vrijeme boravili i u subotičkoj tvrđavi. Malobrojno slavensko katoličko i pravoslavno stanovništvo (Hrvati i Srbi) koje je u gradu i okolici boravilo za turske vladavine, uvećano je doseljavanjem graničara i njihovih porodica na okolne pustare, u tvrđavu i podgrađe, ali se kolonizacijski procesi ne mogu precizno rekonstruirati.⁶ Suboticu i okolicu karakterizirali je prepletanje nadležnosti Dvorskoga ratnog vijeća i komorsko-županijske vlasti, te težnje restauriranih Bačke i Bodroške županije da vrše isključivu jurisdikciju na oslobođenim područjima. Spor je riješen tako što je Subotica 1702. uključena u Potisku vojnu granicu čije je sjedište bilo u Segedinu.

Subotica je tako bila jedan od desetak vojnih opkopa, ali sa Somborom⁷ svakako najznačajnija, jer je na ova dva mjesta otpadao najveći dio poreznih i vojnih obveza.⁸ No, u gradu je osim vojnoga živjelo i civilno stanovništvo, ali podjela naselja na civilni dio koji je podređen Ugarskoj komori i županiji (*oppidum*) i na dio grada pod jurisdikcijom vojnih vlasti (*fossatum*) nije bilo potpuna: obje kategorije stanovništva živjele su izmiješano, jer je to bilo personalno odnosno jurisdikcijsko razgraničenje, koje je samo djelomično imalo za posljedicu i teritorijalno razdvajanje. Graničari katoličke i pravoslavne vjeroispovijedi imali su svoje časnike kojima su bili podređeni, dok je svima zajedno bio nadređen kapetan, koji je bio jedne ili druge konfesije. Za Rákoczyjeva ustanka 1703-11. Subotica je opustjela jer je stanovništvo izbjeglo pred obračunima kuruca i njihovih protivnika. Poslije prestanka borbi, u razdoblju mira razvijali su se poljodjelstvo i, u izvjesnoj mjeri, trgovina i zanatstvo. Prema popisu iz 1720. u vojnome dijelu grada je zabilježeno 205 aktivnih vojnika.⁹

Osnovu konfesionalno-etničke strukture subotičkog opkopa i sajmišta činilo je dvije trećine Hrvata ("Dalmatinaca") i jedna trećina Srba ("Rascijana"). Hrvatsko stanovništvo su još u tursko doba predvodili franjevci provincije Bosne Srebrene, a tako je bilo i prvih godina poslije protjerivanja Turaka. Bosanske franjevce (koji su se vraćali u balkanski dio svoje provincije) u Subotici su postupno zamijenili mađarski franjevci provincije Presvetoga Spasitelja, sa sjedištem u Đunđušu (*Gyöngyös*). Tridesetih godina je subotička tvrđava preuređena u crkvu, a izgrađena je i još jedna kapela u spomen žrtvama kuge. Pravoslavna crkva je izgrađena 1726. godine. Zabilježeni su franjevački i pravoslavni učitelji početkom četrdesetih godina.¹⁰

Na donošenje zakonskog članka XVIII. iz 1741. godine o razvojačenju Potiske vojne granice, subotički graničari su različito reagirali. Većina hrvatskoga stanovništva se sa time složila, a izgleda daje tome dosta doprinijela arogantnost novog gradskog kapetana Vujića u odnosu na katoličke graničare (među ostalim, izjavio je i da će franjevački samostan pretvoriti u štalu). Tako je siječnja 1743. u ime grada podnesena molba Mariji Tereziji za stavljanje grada pod civilnu vlast. Već ožujka iste godine je donošenjem

⁶ I. Iványi, Szabadka, I, 81-97.

⁷ Važno je pripomenuti malo poznatu činjenicu u hrvatskoj povijesti, da je od povlačenja Turaka koncem XVII. pa sve do do sredine druge polovice XVIII. stoljeća osnovu etničko-konfesionalne strukture Sombora činilo 2/3 srpskog i 1/3 hrvatskog pučanstva. A. Hegediš, Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848), u: Dometi, br. 100-103, Sombor, 2000.

⁸ I. Iványi, Szabadka, I, 98-117.

⁹ Ivan Jakšić, Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka, Novi Sad, 1966, 345-349.

¹⁰ I. Iványi, Szabadka szabad királyi város története, II, Szabadka 1892, 258-268, 312, 325-326; Ante Sekulić, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici, Split 1978, 18-19.

Diplome o privilegiranom komorskom sajmištu i na temelju Vječitog ugovora između grada i Ugarske komore, naselje dobilo status komorskoga sajmišta i ujedno novo ime – *Szent Mária* (Sveta Marija).¹¹ S konačnim ukidanjem subotičkog vojnog opkopa 1745. sajmište je bilo prošireno. Veći dio srpskih graničara, se zajedno sa manjim brojem hrvatskih, nakon izjašnjavanja o daljnjem statusu, preselio u druge graničarske krajeve ili u Rusiju, ali se dio pravoslavnih graničara nedugo poslije vratio u grad.¹²

Novi status je svakako značio poticaj civilnome razvoju grada. Pravni položaj komorskoga sajmišta je na prvi pogled bio sličan slobodnim kraljevskim gradovima (lokalna organizacija vlasti, jurisdikcija i sl.) ali je još uvijek postojala jaka podložnost županijskim vlastima u upravnim poslovima, a u ekonomskim stvarima je grad bio podređen svojem feudalnom gospodaru – Ugarskoj komori. Pravni položaj grada je nešto poboljšan 1749. revizijom Ugovora između grada i Ugarske komore.¹³

Nakon 1743. godine *Szent Mária* se dalje razvijala. Gradska latinska gimnazija u kojoj su nastavu držali franjevci otvorena je 1747. godine.¹⁴ Sukob s plemstvom koje nije htjelo izvršavati obveze prema gradu riješen je iseljavanjem plemića u obližnji Lemeš.¹⁵ Međutim, izgleda da dodijeljeno pravo držanja sajmovi nije moglo dostatno utjecati na napredak obrta i trgovine, jer je ono u Subotici zaostajalo u odnosu na Novi Sad¹⁶ i Sombor. Sedamdesetih godina tadašnja subotička župa oduzeta je od franjevaca i dodijeljena svjetovnome svećenstvu podložnom Kalačko-bačke nadbiskupije, koje je odgajano u mađžarskome duhu. Tih godina je počela izgradnja i najveće subotičke crkve posvećene zaštitnici grada svetoj Tereziji, današnje katedrale Subotičke biskupije. Od sredine četrdesetih godina, etnička i konfesionalna struktura grada je izmijenjena, budući da su se u grad postepeno doseljavali Mađari, Nijemci i Slovaci, a pored toga je

¹¹ I. Iványi, Szabadka II, Ókmánytár, 27-36. Mirjana Dimitrijević, Gašpar Ulmer, Privilegija kraljevskoj komorskoj varoši Sent Marija 1743, Koreni : Gyökerek I, 45-52; Isti, Večiti ugovor magistrata Subotice sa Ugarskom kraljevskom komorom iz 1743. godine, Koreni : Gyökerek I, 61-72.

¹² I. Iványi, Szabadka I, 28-138; Gašpar Ulmer, Razvojačenje grada i eksodus Srba, Pro memoria, 8, Subotica 1990, 5, 8; Mirko Grlica, Od ratnika - do građana drugog reda, Pro memoria 9, Subotica 1990, 4-5. Valja pripomenuti da naslovi oba članka nisu autorska.

¹³ Janoš Doboš, Zorica Pavić, Najznačajnija izvorna građa, Pro memoria 3, Subotica 1987,4.

¹⁴ Više o ovoj školi uspor. zbornik radova Gymnasium 1747-1997, Szabadka 1997. Zanimljivo je da beogradske prosvjetne vlasti (pa čak i sama gimnazijska uprava!) od 1990-ih godina osporavaju ovoj školi status najstarije gimnazije na području današnje Republike Srbije, iako postoji neprekinuti kontinuitet u njezinu radu sve do danas.

¹⁵ Mađž. Nemes Militics, današnji službeni naziv mjesta Svetozar Miletić.

¹⁶ Malo je poznato da je i u Novom Sadu u sve do konca Prvog svjetskog rata bilo hrvatskoga pučanstva, koja vrela najčešće nazivaju Hrvati, Šokci, Dalmatinci, Slavonci i Iliri rimokatolici, a govorili su ikavštinom (V. Stajić, Građa za kulturnu istoriju Novog Sada, Novi Sad, 1951, 7, 195-206). "Od 1702.-1748. katolički stanovnici Novog Sada bili su Nemci, Šokci i Mađari... 1718. ...dodoše ovamo katoličke bosanske porodice i Šokcima se nazvaše sa ono malo katoličkih Hrvata skupa, koji ovde stanovahu, to ime njihovi potomci sačuvaše do naših dana... U godini 1720. po podacima o stanovništvu beše Nemaca, Šokaca i Mađara od prilike u srazmeru 50 prema 30 prema 20. U to doba međutim svega ih ne beše mlogo, jer... 1734. g. svekoliko katoličko stanovništvo Novoga Sada nije iznosilo više od 400." Oko 120 Hrvata je u ovom naselju bilo 1734. a u vrijeme eliberacije oko 250. (Melhior Erdujhelji, Istorija Novoga Sada, Novi Sad 1894, 122-129; Vasa Stajić, Građa za političku istoriju Novog Sada, Novi Sad 1951, 16). Osamdesetih godina XVIII. stoljeća, stanovnici Hrvatskog Sela (*Pagellum Croaticum; Croaten dorff*), što se nalazilo na obali Dunava u neposrednoj blizini Novog Sada, preselilo se u Novi Sad. To je pučanstvo asimilirano do konca Prvog svjetskog rata, tako da danas deklariranih oko 6.000 novosadskih Hrvata nisu autohtono stanovništvo.

odlaskom vodećih pravoslavnih časnika poslije razvojačenja, oslabljen gospodarski položaj pravoslavnog stanovništva.¹⁷

Podređenost Bačko-bodroškoj županiji prouzročila je težnje stanovnika Szent Marie za dobivanjem statusa slobodnog kraljevskog grada. Zbog zlonamjernih postupaka Županije u svezi izvršavanja poreznih obveza, 1758. godine prvi puta je spomenuta ideja o novom statusu, ali ništa konkretno nije bilo poduzeto. Prvi koraci na tome planu učinjeni su između 1764. i 1767. godine za vrijeme novoga sukoba sa Županijom, ali bez ikakvih rezultata. Novi sporovi su izazvali ponovne eliberacijske pokušaje grada u razdoblju od 1770. do 1774. godine, no i ovaj puta je to bilo neuspješno. Veliku teškoću je predstavljala činjenica što je u županiji bilo već dva slobodna kraljevska grada: Novi Sad od 1748. i Sombor od 1749. godine.¹⁸

Tek su pokušaji započeti 1776. urodili plodom kada je 1779. donesena Diploma, kojom je dotadašnje privilegirano komorsko sajmište Szent Mária, pored dobivanja statusa slobodnog kraljevskog grada, bilo predmet i naročite carske i kraljevske milosti: dobilo je novo ime - Grad Marije Terezije (*Maria Theresiopolis*).¹⁹

Postupak donošenja i vremenska važnost Diplome iz 1779.

U procesu donošenja Diplome (*privilegium, littera, kiváltságlevél, okmány, Freibrief, Urkunde*) razlikuju se dvije faze: prethodni poslovi i sastavljanje.²⁰

U prvoj fazi, najprije je molbu stanovnika Szent Máriae u Beču obrazlagalo gradsko izaslanstvo, kojih je od 1776. do 1779. bilo nekoliko. Bogatstvo hrvatskih ("dalmatinskih") veleposjednika svakako je bilo ključ za dobivanje novoga statusa. Ako je vjerovati gradskome historiografu Iványiju, važnu ulogu je odigrao i gradski sudac Petar Jozić, koji je na audijenciji u povodu gradske molbe uspio Mariju Tereziju zainteresirati za Szent Mária, koja ga je, poslije njegova opisa grada, upitala: „Das ist schön, dass Szent-Mária als in einem Paradeis liegt. Ob auch da schöne Häuser sind?“²¹ Nakon što je je odobreno dobivanje statusa slobodnog kraljevskog grada, utvrđivan je opseg i modalitet izvršenja najvažnije obveze grada – iznosa otkupnine (*váltságdíj*). Ona je određivana na temelju popisa i procjene zemljišta i druge imovine na gradskome teritoriju.²² Otkupna svota za Suboticu je iznosila 266.666 forinti i 40 krajcara koju je grad trebao uplatiti u roku od šest godina, a pored toga, bio je dužan plaćati i poseban godišnji kraljevski porez (*census regius*).²³ Na koncu prve faze Kraljica je izdavala

¹⁷ I. Iványi, Szabadka I, 139-265; I. Iványi, Szabadka II, 218-226, 258-327, 360-374, 436-437.

¹⁸ I. Iványi, Szabadka I, 204-238.

¹⁹ Budući da su u imenu grada sadržana i dva od inače brojnih imena vladarice, na tada dodijeljenom gradskom grbu nalaze se Blažena Djevica Marija i sv. Terezija Avilska.

²⁰ Jakov Stipišić, Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi, Zagreb, 1985, 160-161.

²¹ „Lijepo je to što kao da Szent Maria leži u raj. Ima li tamo i lijepih kuća?“ I. Iványi, Szabadka I, 238-282.

²² I. Iványi, Szabadka, I, 267-268.

²³ No, otkupna svota navedena u Diplomi nije bila jedina novčana obveza: osim brojnih administrativnih troškova oko njezina izdavanja, kronološki prvi (možda i po značenju) bili su veliki novčani i naturalni iznosi namijenjeni "pridobivanju bečke gospode" bez čijih se utjecajnih poznanstava "stvar grada" nije mogla pozitivno riješiti. U svakom slučaju, dugovi po osnovi preuzetim zajmova radi isplate otkupnine su

naredbu o sastavljanju Diplome, nakon čega se u Ugarskoj kraljevskoj dvorskoj kancelariji pristupalo njegovoj izradi.²⁴

Sâma Diploma sastavljena je sukladno uobičajenim pravilima. Na temelju koncepta je, korištenjem konvencionalnih diplomatskih formi i stilizacija, sastavljan izvornik. Destinatar (grad) plaćao je pristojbu, a službenici kancelarije zavodili su izvornik i izdavali prijepis. Diploma slobodnoga kraljevskog grada Marija Theresiopolis konačno je donesena 22. siječnja 1779. godine. Završni čin postanka Diplome sastojao se u svečanom proglašenju (*publicatio*) i predavanju (*traditio*) gradu tijekom prigodnoga ceremonijala u nazočnosti velikoga broja svjedoka. Subotička Diploma svečano je uručena odmah po dolasku u grad instalacijskoga povjerenstva, na čelu s kraljevskim povjerenikom Andrijom Vlašićem, koje je u gradu boravilo od 30. kolovoza do 26. rujna 1779. godine.²⁵

Naposljetku, da bi se svim osobama koja bi mogla biti oštećena dodijeljenim povlasticama pružila prilika da zaštite svoje interese, Diploma je javno proglašena na Velikoj skupštini Bačko-bodroške županije, o čemu postoji zabilješka na njezinoj zadnjoj stranici.²⁶

Svečanim proglašenjem i predajom predstavnicima grada, Diploma je postala pravomoćna.²⁷ Proklamiranu trajnost Diploma je zadržala sve do konca sustava čiji je bila dio, tako da su dodijeljene povlastice praktički prestale važiti s propašću feudalizma 1848. godine. No, Subotica je, poput ostalih slobodnih kraljevskih gradova, i dalje zadržala ovaj status, ali je ovaj institut modificiran sukladno građanskom društvenom uređenju.

Zanimljivo je istaknuti da je naziv slobodnog kraljevskog grada često korišten i poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije. U Kraljevini SHS odnosno Jugoslaviji, Subotica je zajedno sa Somborom i Novim Sadom, te s hrvatskim slobodnim kraljevskim gradovima zadržala i često s ponosom koristila epitet slobodni kraljevski grad, iako je sadržaj ovoga, u biti plemićkoga, naslova bila potpuno promijenjena, pa čak i prevladana.

Struktura Diplome

dugo opterećivali građane Subotice. A do novca za vraćanje preuzetih zajmova se dolazilo prije svega diobom gradskoga atara i prodajom zemljišnih čestica građanima i stanovnicima, ali i iz drugih izvora. npr. od regalnih zakupnina. I. Iványi, Szabadka I, 302-305; Mirjana Dimitrijević, Gašpar Ulmer, Privilegija slobodnom kraljevskom gradu Marija Tereziopol iz 1779. godine, Svedočenje vekova : Évszázadok vallomása, Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828 : Szabadka közzogi helyzete és lakossága 1391-1828, Koreni : Gyökerek, I, Subotica : Szabadka, 1991, 97-98.

²⁴I. Iványi, Szabadka, I, 238-265.

²⁵I. Iványi, Szabadka, I, 291-293.

²⁶M. Lanović, Privatno pravo Tripartita, Zagreb, 1929, 49-51, 244-251; I. Iványi, Szabadka, I, 265-282; János Dobos, Gradska privilegija Subotice (Paleografsko-diplomatički prikaz), Svedočenje vekova : Évszázadok vallomása, 103.

²⁷Historijski arhiv Subotica, Zbirka diploma, Diploma br. 9, sign. F: 164:9. Prvi puta je latinski tekst publicirao Iványi u diplomatariju svoje gradske povijesti: I. Iványi, Szabadka, II, Okmánytár, 42-55. Srpski izradila je Mirjana Dimitrijević, koji je uz komentare Gašpara Ulmer, objavljen je u zborniku Koreni : Gyökerek, I, Svedočenje vekova : pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. : Évszázadok vallomása : Szabadka közzogi helyzete és lakossága 1391-1828, Subotica : Szabadka 1991, 81-101. Kritički latinski tekst te rečeni srpski prijevod objavljen je poslije i u: S. Bačić, Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice, Subotica, 1995, 150-173.

Diploma kojom je Subotici dodijeljen status slobodnog kraljevskog grada ima klasične osnovne diplomatske elemente: uvod (*protocollum*), tekst (*corpus*) i završni dio (*eshatocollum*).²⁸

Uvodni dio sastoji se iz intitulacije (*intitulatio*), kojom je označen izdavaatelj Diplome i inskripcije (*inscriptio*), koja označava osobe kojima se upućuje njegov sadržaj. Kao što je već rečeno, Subotičku diplomu donijela je Marija Terezija.²⁹ Intitulacija je praćena devocionom formulom (*formula devotionis*), kojom je izražena poniznost prema Bogu,³⁰ i navođenjem brojnih vladarskih titula i zemalja na koje se ti naslovi odnose, što je dio zanimljiv sa stajališta habsburške diplomatike i povijesne geografije, jer opisuje danas najčešće povijesne pokrajine kojima je vladala kuća Habsburgovaca. Naime, veliki broj stupnjevanih vladarskih naslova, ne samo da govori o podrijetlu i karakteru habsburške državne zajednice sastavljene od velikog broja zemalja združenih preko osobe vladara, već i definira teritorijalni opseg vlasti Habsburgovaca u vrijeme izdavanja Diplome, pri čemu neki naslovi nisu i efektivni, već su samo povijesne reminiscencije. Inskripcija je Diplomu adresirala na sve podanike: "dajemo na znanje svakome koga se tiče".

Tekst Diplome započinje arenga (*arenga*), pisana uobičajenim kitnjastim retorskim stilom, u kojoj se navode raznovrsni etički razlozi koji su uticali na izdavanje Diplome. Kraća moralna motivacija se svodi na isticanje potrebe pravilnog upravljanja državom od strane vladara, na odgovarajući odnos vladara prema vjernim podanicima i na značenje gradova za svako društvo i civilizaciju uopće. U opširnoj naraciji (*narratio*) nabrojani su različiti konkretni razlozi izdavanja Diplome: molba žitelja grada, ranije vojne i druge zasluge (vrlo važan dio za gradsku političku povijest, jer sadrži pouzdane povijesne podatke iz gradske prošlosti),³¹ otkupnina, te očekivane koristi za vladara, državu i podanike. Putem uobičajene formule promulgacije (*promulgatio*), koja je izražena riječju "stoga", naglašava se prelazak na objavljivanje najvažnijeg dijela Privilegija – dispozicije.

Dispozicijom (*dispositio*) izražen je smisao izdavanja Diplome – dodjela statusa slobodnog kraljevskog grada: "Smatramo da naše mjesto *Szent Maria* treba uzdići, imenovati i načiniti slobodnim kraljevskim gradom našeg najdražeg Kraljevstva Ugarskog i uvrstiti, primiti i upisati u broj, krug i red ostalih naših slobodnih kraljevskih gradova našeg rečenog Kraljevstva, ukinuvši mu dosadašnje ime sajmište *Szent Maria*, istom za ubuduće treba dati i dodijeliti, od sada i ubuduće, uvijek i za vječita vremena, ime i naslov slobodni kraljevski grad Marija Theresiopolis." Uz dispoziciju se nalazi i tzv. opća formula pertinencije (*formula pertinentiae*) kojom su, pored objekta pravnog posla, načelno navedena i prava koja uz ovaj idu: "s krajevima, pravima i povlasticama dolje opširno nabrojanim". Ovo "dolje opširno nabrojano" je tzv. široka formula pertinencije, koja detaljno razrađuje dispoziciju u 19 dugih, deskriptivnih i sadržajno vrlo heterogenih točaka, gdje su nabrojane temeljne povlastice i obaveze koje

²⁸ Za podrobnu diplomatsku analizu Subotičke povelje uspor. János Dobos, Gradska privilegija Subotice (Paleografsko-diplomatski prikaz) : Szabadka városi kiváltságlevelé (Paleográfiai-oklevéltani bemutatás), Svetočenje vekova : Évszázadok vallomása, 103-111.

²⁹"Mi Marija Terezija..."

³⁰"Božjom milošću".

³¹ Odnosi se ponajviše na vojne zasluge u Austrijsko-turskom ratu 1737-39. i u Ratu za austrijsku baštinu 1740-48.

podrazumijeva dodijeljeni status.³² O najvažnijim dijelovima dispozicije bit će riječi u slijedećem dijelu ovoga uradka. Posljednja točka Diplome sadrži nekoliko završnih odredbi (*clausulae finales*) čija je funkcija dodatna zaštita dispozicije: sankcijom (*sanctio*) je svim žiteljima grada zapriječeno kaznom gubitka dodijeljenih povlastica za slučaj nepoštivanja obveza ili nevjerstva; zatim dvije tzv. manje završne klauzule: *clausula reservativa*, koja je štitila prava trećih osoba, posebno crkve (jer dobivene povlastice nisu smjele biti protivne pravima trećih osoba), i *clausula evictionis*, koja je označavala da je Diploma izdana uz jamstvo kraljevske blagajne (*Fiscus Regius*). Posljednji dio *corpura* Diplome čini koroboracija (*corroboratio*), kojom je najavljeno sredstvo osiguravanja autentičnosti – veliki tajni pečat koji je Marija Terezija koristila kao apostolska kraljica Ugarske.³³

U zadnjoj točki smješten i završni dio Diplome. On se sastoji od datacije, navođenja svjedoka i potpisa. Datacijom (*datatio*) je određeno vrijeme i mjesto donošenja Diplome: geografski datum (*data topica*) je Beč, a vremenski (*data chronica*) je dvojak: kršćanska i carska era – Diploma je donijeta 22. siječnja 1779. godine, tridesetidevete godine vladanja Marije Terezije. Poslije datacije slijedi navođenje većeg broja crkvenih i svjetovnih velikodostojnika kao svećanih svjedoka u osiguravanju vjerodostojnosti u slučaju osporavanja Diplome. Eshatokol zaključuju potpisi (*subscriptiones*) Kraljice i dvorskih službenika: pored potpisa Marije Terezije, na Diplomi se nalaze potpisi grofa Ferenc Esterhazyja i sastavljača Privilegija Josefa Gasznera.

Dispozicija

Kako je gore već rečeno, dispozicija Subotičke diplome podrobno je razrađena u tzv. širokoj formuli pertinencije, koja se sastoji od 19 dugih i deskriptivnih točaka. Odredbe koje sadrže dispozicije oslanjaju se na odredbe saborskih zakona, vladarskih naredbi, običaja i drugih pravnih izvora, ali i na mjesne prilike. Zato se pravne norme Diplome mogu podijeliti na opće i pojedinačne.

Opće norme, kojih ima znatno više, odnose se na sve slobodne kraljevske gradove jer su njima utvrđene osnove pravnog položaja slobodnih kraljevskih gradova u mađarskom feudalnom pravnom sustavu. Materija iz ove skupine ulazi u okvir velikog broja pravnih grana, ali su najvažnije norme statusnog, državnog, stvarnog, sudbenog, financijskog i trgovačkog prava, te iz domena organizacije lokalne vlasti. U ovakve norme Subotičkoga diplome iz 1779. ulaze i one, koju su rezultat neznatno drugačijih diplomatskih obrazaca, ali su u biti važile za svaki slobodni kraljevski grad, jer izvor njihove primjene nije bila Diploma već neki drugi pravni izvor (zakonski članak,

³²Te točke se razlikuju od današnjih nomotehničkih točaka. U okviru povlastica navedenih pod rednim brojevima (*Primo, Secundo...*) postoji veći broj normi, koje nisu uvijek u međusobnoj formalnopravnoj vezi. Česta je i pojava da srodna materija nije smještena pod istim rednim brojem. Iako Diploma ove cjeline nigdje ne naziva točkama, uza sve rezerve koje se mogu staviti na odnosni termin, mislimo da on najviše odgovara smislu i dikciji teksta.

³³Otisak većeg tajnog pečata u crvenom vosku se nalazi u pozlaćenju kutiji okačenoj o Diplomu. *Sigillum secretum majoris* je spadao u tzv. veće pečate (*sigillum majoris*) koji su se upotrebljavali na cijelom teritoriju Ugarske. Njihova dokazna snaga je bila najjača u odnosu na sve ostale pečate. Osim većih, postojali su i tzv. manji pečati (*sigilla minoris*). M. Lanović, *Privatno pravo*, 367-371; J. Dobos, *Gradska privilegija*, 105; Marko Kostrenčić, *Fides publica* (javna vera) u pravnoj historiji Srba i Hrvata do kraja XV veka, Beograd, 1930, 93-112.

naredba, običaj i sl.), ili pak to proizlazi iz prirode konkretnog subjektivnog prava odnosno pravne norme. Takav je primjer izričiti propis Subotičke diplome prema kome gradski kapetan, kao načelnik gradskoga redarstva policije, jeste istodobno član i gradskoga poglavarstva, ali je on to bio i u svim drugim gradovima (npr. i u Somboru, iako takve odredbe nema u Somborskoj diplomi iz 1749.³⁴ ili odredba o plaćanju svake godine državnoj blagajni kraljevskog poreza, *census regius*, koji je do daljnjeg određen na 1000 forinti, budući da je ova porez uveden tek koncem 1740-ih godina³⁵).

No, za mjesnu pravnu povijest svakako su interesantnije one odredbe koje možemo nazvati pojedinačnim pravnim normama, jer su važile samo za Suboticu. Većina njih smještene su u četvrtoj, petoj i šestoj točki Diplome. Najvažnije su ove pojedinačne norme:

1. Već je rečeno da je skupa s novim statusom, dotadašnje sajmište Sveta Marija dobila novo ime: Grad Marije Terezije.³⁶

2. Broj članova gradskog poglavarstva (Magistratus) određen je na 13.³⁷

3. Kao dan obnovljenja (restauracije) gradske uprave određen je 15. listopada, kao blagdan gradske zaštitnice sv. Terezije Avilske, za razliku od većine drugih slobodnih kraljevskih gradova, za koje je to bilo Jurjevo (24. travnja)³⁸.

4. Osobito su određeni i dani gradskih sajmovi: tjedni sajmovi bili su ponedjeljkom, a određeno je i držanje tri godišnja sajma i to za 16. svibnja za dan sv. Ivana Nepomuka, zatim dan poslije Rođenja Blažene Djevice Marije (Mala Gospa, 8. rujna) te dan poslije Svi Svetih.

5. Jedini pravi osobiti propisi Subotičke diplome jesu propisi o kolonizaciji, kojima su gradu nametnute dvije obveze nastale su kao rezultat specifičnih uvjeta u kojima se grad uspio izboriti za eliberaciju. Prvo, Marija Theresiopolis bio je obvezan povećati broj obrtnika rimokatoličke vjeroispovijedi, i u tom cilju im dodijeliti besplatno zemljište izvan grada, kao i zajam potreban za izgradnju kuća. Drugo, grad je bio dužan o vlastitom trošku ušoriti salaše na pustarama Čantavir i Bajmok, da bi se olakšao problem smještaja i ishrane prolazeće vojske. Nova sela su po završetku ovog posla trebala preći pod županijsku jurisdikciju.

Glede prve obveze, obrtnici su bili *conditio sine qua non* bržeg urbanog razvoja Subotice, u kojoj su veliku većinu stanovnika činili poljoprivrednici. Besplatnu dodjelu čestica obrtnicima je tijekom intenzivnih nastojanja grada za oslobođenjem Namjesničko

³⁴ Darstellung der Rechte und rechtlichen Gewohnheiten der königlichen freyen Städte in Ungarn, II, Wien 1834, 118-119

³⁵ Podrobnije o razvoju kraljevskog poreza uspor. István Kállay, A census regius bevezetése, illetve felújítása szabad királyi városainkban a XVIII. század második felében, Történelmi szemle 3/1970, Budapest, 431-439; Isti, Die Einführung einer neuen königlichen Steuer (Census regius) in den königlichen Freistädten in Ungarn 1749-1780. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 17, Wien 1964, 96-108; Z. Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, I, Zagreb, 1956, 171-176.

³⁶ Iako se takvoj praksi nije često pribjegavalo, zanimljivo je da je takav slučaj bio i s Novim Sadom. Naime, dotadašnje privilegirano komorsko sajmište Petrovaradinski opkop dobilo je 1748. skupa sa statusom slobodnog kraljevskog grada i novo ime Neoplanta, njemački Ney Satz i mađarski Uj-Vidégh. Novosadski Srbi i Hrvati ovo su preveli kao Novi Sad, a nazivi su svim jezicima ostali su do današnjeg dana. Za razliku od njega naziv Maria Theresiopolis ostao je u njemačkome prijevodu kao njemačko ime za Suboticu – Maria Theresienstadt.

³⁷ Isti broj senatora imali su Varaždin, Sombor i Novi Sad, no, Osijek, Požega i Karlovac imali su 7, a Zagreb 9 članova poglavarstva.

³⁸ Ákos v. Timon, Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte, Berlin, 1904, 223.

vijeće predložilo 1777. godine, što je Magistrat sajmišta Sveta Marija i prihvatio.³⁹ No, zanimljivo je i pitanje konfesionalne pripadnosti novih obrtnika. Iako su slični propisi za Sent Mariju bili donijeti i tijekom 1740-ih godina,⁴⁰ oni nisu provedeni jer je, prema jednom popisu stanovništva iz 1765. godine, većinu doseljenika u Subotici činilo baš pravoslavno stanovništvo.⁴¹

Glede druge obveze, grad je kao feudalni vlastelin, bio dužan koncentrirajući stanovništvo s okolnih salaša, oformiti sela na pustarama Čantavir i Bajmok. Po završenom ušoravanju, u nazočnosti poglavarstva trebalo je popisati broj porti koje su otpadale na Čantavir i Bajmok, i popis dostaviti preko Ugarskog namjesničkog veća vladaru na odobrenje. Tako utvrđeni broj porti se imao odbiti od iznosa porti koje je na ime zemaljskog poreza (*contributio*) dugovao grad, jer je bilo predviđeno da ova dva sela po završenom ušoravanju pređu pod jurisdikciju Bačko-bodroške županije. No, dok sav posao oko koncentracije i ušoravanja salaša ne bi bio gotov, daće s ove dvije pustare su se davale preko grada. Također do završetka kolonizacije, stanovnici Subotice su bili obavezni davati pretprege županijskim službenicima.

Naime, namjere središnjih vlasti da, radi olakšanja putovanja vojske ušore salaše duž glavnih putova u okolini Subotice, datiraju iz 1763. Tijekom vremena pored Bajmoka i Čantavira, kao moguća rješenja pojavljivale su se još i pustare Ludoš, Pačir, Horgoš i Tompa, ali je konačno 1778. odlučeno da to budu Bajmok i Čantavir.⁴² Istom prigodom je, i pored protivljenja zastupnika Sent Marije, odlučeno i o stavljanju budućih sela Čantavira i Bajmoka pod županijsku jurisdikciju. Kako je Bačko-bodroška županija ovo postavila kao uslov da se više neće protiviti oslobođenju grada, suprotstavljanje Sent Marije nije ni imalo izgleda za uspjeh.⁴³ Dakle, ovo rješenje nepovoljno za grad, treba promatrati u svjetlu brojnih kompromisa koji su se morali sklapati u borbi za oslobođenje od županijske vlasti. No, valja napomenuti da je ušoravanje salaša na bajmočkoj pustari bilo započeto još prije eliberacije – 1770. godine, a završeno je poslije dobivanja statusa slobodnog grada – 1785. godine. Formiranje naselja Čantavira trajalo od 1780. do 1785. godine.⁴⁴ Kada su ova naselja iznova podignuta,⁴⁵ ona su, formalno, ostala u okviru gradske teritorije, a stvarno su bila pod županijskom jurisdikcijom.

6. Po naravi stvari, Diploma sadrži osobit opis gradskoga teritorija: čine ga 12 nabrojanih pustara – Čantavir, Verušić, Tompa, Ludaš, Zobnatica, Nagyfény, Vamtelek, Đurđin, Bajmok, Tavankut, Šešebić i Kelebija,⁴⁶ zatim potoci Jesenovac i Kireš te Jezero Palić.

³⁹I. Iványi, Szabadka I, 265-267.

⁴⁰Isto, 183.

⁴¹László Magyar, O popisu domaćinstava privilegovanog komorskog grada Sent Marija 1765. godine, Sveđočenje vekova, Évszázadok vallomása, 227-228. Slično je bilo i s građanstvom i gradskim činovnicima upravo 1779. kod eliberacije: iako je gradska diploma predviđala da to mogu biti jedino rimokatolici, u praksi je već u prvi popis građana uvršteno i 38 Srba (I. Iványi., Szabadka, I, 292; Isti, Szabadka, II, Okmánytár, 55-61), a među gradskim činovnicima bilo je također pravoslavnih koji su izabrani već prilikom instalacijskoga povjerenstva: Arsenije Dimitrijević bio je pijačni nadglednik (fori iudex, vašarbirov) a Zaharije Zvekić bio je nadglednik gradske straže (vigiliarum magiser, stražmešter). Historijski arhiv Subotica, F: 272 pol. 15-A-18/1779.

⁴²I. Iványi., Szabadka I, 233-238, 260, 266, 268-270.

⁴³Isto, 269-271.

⁴⁴Isto, 237, 329-334.

⁴⁵Istoimena naselja se spominju u jednoj ispravi iz 1462. godine, ali su kasnije opustjela, pa se po povlačenju Turaka govori samo o pustarama Bajmok i Čantavir. Iványi I., Szabadka I, 39, 60, 70-71.

7. Slično tomu jest i iznos eliberacione otkupnine, koja je ovisila od procijenjene vrijednosti gradskoga teritorija: već je rečeno da je ona iznosila 266.666 forinti i 40 krajcara. U svezi s otkupninom jest i jedna osobitost, a to je da je isplata predviđena u šestogodišnjem roku.⁴⁷

Paleografsko – arhivistički prikaz⁴⁸

Ova isprava predstavlja originalnu povelju, unikat koji je izdan u austrijskoj prijestolnici Beču i raspolaže svim standardima i specifičnim odlikama koje dokazuju njezinu autentičnost.

Diploma je u obliku knjige, povezana u crvenu kožu dimenzija 26,5 x 35,5 cm (odnosno 25,5 x 34,5 cm), povez je a više mjesta oštećen, tj. probušen od strane kukaca. Na prednjoj (recto) kao i na zadnjoj (verso) strani samoga kožnog poveza utisnuta je zlatna ornamentacija dimenzija 24,5 x 34,5 cm, širine 2,5 cm. Ona se sastoji od geometrijskih i biljnih dekoracija. Unutar vanjskog pravokutnika nalazi se manji, dimenzija 14,5 x 25,0 cm, od dupliranih valovitih linija u kutovima s trokutastom biljno geometrijskom ornamentacijom, a u sredini pravokutnika pak stilizirani grbovni štit ovalnoga oblika okružen biljnim elementima kvadratnog oblika dimenzija 6,5 cm dijagonalno smješten. Na štitu je stilizirani dvorepi lav s krunom na glavi okrenut nadesno, u jednoj šapi drži grb, u drugoj iznad ovog grba izdiže dvojni križ; promjer štita je 3,5 x 3,0 cm. Cijela ornamentacija u istovjetnim razmjerima ponovljena je na zadnjoj strani kožnog poveza.

Listina se sastoji od trideset pergamentskih listova (petnaest kvaderna) formata malog folija (25,5 x 34,5 cm) koji su povezani i spojeni zlatno-svilenom vrpcom provučenom kroz tri otvora skladno raspoređena na preklopnoj liniji kvaderna. Na nastavku vrpce pričvršćen je viseći pečat u okrugloj, pozlaćenoj metalnoj kutiji promjera 14,4 cm. Pečat je utisnut u crveni pečatni vosak, autentičan je i dobro očuvan.

Otvarajući korice kodeksa nailazimo na prvi – zaštitni – pergamentski list. Na poledini drugog lista je grbovni pečat slobodnog kraljevskog grada Subotice, smješten u središnji dio ilustrativne kompozicije. Promjer samoga pečata je 12,0 cm. Grbovnu sliku podrobno opisuje sam tekst Diplome. Boje u grbu su oštećene. Pisani tekst zauzima

⁴⁶ I danas su pretežito hrvatski krajevi Verušić, Đurđin, Žednik (današnji hrvatski naziv za Nagyfény – do konca Prvog svjetskog rata mjesni Hrvati zvali su ga Naćvin, za stare Jugoslavije preimenovan je u Žednik, a poslije Drugog svjetskog rata u Stari Žednik, nakon što je obližnje međuratno kolonističko naselje Đeneral Hadžićevo dobilo ime Novi Žednik), Pavlovac (hrvatski naziv za Vamtelek), Tavankut i Šebešić (arhaično: Sebešić). Hrvatsko stanovništvo i danas naseljava područje Bajmoka (oko 20%), ili kako ga Hrvati tradicionalno zovu Bajmak (poput sada arhaičnoga Subatica). U vrijeme donošenja Diplome, Hrvati su u značajnom broju naseljevali i Zobnaticu, ali danas tamo ima tek nekoliko starosjedelačkih hrvatskih obitelji, a područje je još od razdoblja između dva svjetska rata u sastav susjedne općine Bačka Topola. Sve do sredine XIX. stoljeća u Čantaviru, danas mađarskome mjestu, polovicu žitelja činili su Hrvati (uspor. R. Szedlár, A Csantavéri Bunyevác – horvátok eredet, Csantavéri Újság, március-április 2004, Csantavér; Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, 5, Subotica, 2006, 22).

⁴⁷ Za razliku od njih Novi Sad i Sombor svoje su otkupnine morali isplatiti unaprijed i u cijelosti.

⁴⁸ Već je rečeno da je temeljan paleografsko-diplomatički prikaz Povelje dan je u studiji mr.sc. János Dobos, Gradska privilegija Subotice, Koreni, Subotica 1991, st.103-112.

prostor od 3. do 30. lista volumna. Diploma nema oznaka upisa u registar Ugarske kraljevske dvorske kancelarije.

Nakon 1. rujna 1779. godine i svečanosti javnog objavljivanja, tj. čitanja i objašnjenja na "jeziku naroda" u Subotici, te još jednog čitanja na skupštini plemića u Somboru, Diploma je pohranjena u gradsku arhivu. Prijevod na njemački jezik koji je izrađen već u doba izdavanja Diplome, isto se nalazi među spisima Zbirke diploma.

Kao što su je izuzetno vrjednovali i čuvali u samo vrijeme nastanka, Diploma i danas, eto već nakon 230. godina, predstavlja dio arhivske građe od najvećega značenja.

Zanimljivost je da ona čitavo to vrijeme, izuzev s početka 1848. do sredine travnja, zbog tadanjih ratnih zbivanja, kada je prebačena u Segedin, i nije napuštala sam centar grada, odnosno Gradsku kuću. Već u prvoj gradskoj kući⁴⁹, izgrađenoj 1751. na glavnom gradskom trgu, predviđena je prostorija za arhivu. Među gradskim službenicima najznačajniji je bio bilježnik (notarius, jegyző) koji je na sjednicama bilježio odluke (presude) Magistrata, odnosno vodio zapisnik kod posebnog stola. On je vodio službenu evidenciju građana, popise imovine i poreza, sastavljao službene dopise varoši pravnim i fizičkim osobama i konačno sve te spise sačuvao. Bilježnik je odgovarao za cjelokupno pismeno poslovanje varoši i Poglavarstva, tako da je on stvorio i prvobitni registraturski poredak varoške arhive. I u drugoj gradskoj kući, završenoj 1828. godine, isto kao i sadašnjoj, dovršenoj 1912. godine, bile je predviđena prostorija za arhiv. Na istom mjestu nastavila je da se čuva i nakon promjene imperiuma 1918. godine, sve do okončanja Drugog svjetskoga rata. Tek tada, a nakon osnivanja Gradskog muzeja Subotica – 1947. godine, prenesena je u njihove prostorije. Mada se 1946/7.⁵⁰ u čitavoj zemlji, pa tako i kod nas, prišlo se formiranju arhivskih ustanova sa zadacima primjerenim arhivskoj službi, određene količine građe su preuzimane u druge ustanove kulture – Muzeje ili Knjižnice. Osnovni zadaci koji su tada stavljeni pred arhivsku struku, pa i njezine buduće pregaoce na teritoriju Subotice, bili su da se izvrši pregled svih arhiva i učini sve potrebno da se spriječi dalje uništavanje građe; da se stara o sigurnosti arhiva tako da građa bude smještena na sigurnom mjestu, što je podrazumijevalo suhu prostoriju osiguranu od vlage, požara i krađe, koja se mogla provjetravati, te da se ne dozvoli prodaja dokumenata kao stare hartije, bez prethodnog pregleda i ocjene stručnih lica ima li u toj građi dokumenata historijske vrijednosti.⁵¹

⁴⁹ Na zajedničkom sastanku komorskih i gradskih čelnika odlučeno je da se odredi lokacija za buduću Gradsku kuću, koja bi imala dve do tri prostorije za administraciju i jedan specijalan odeljak gdje bi se donosile sudske odluke i gdje bi se čuvali važniji spisi. Historijski arhiv Subotica (dalje HAS) F.261.1.pag.3. 1/1743.

⁵⁰ Time započinje razdoblje u kojemu tijela vlasti preuzimaju uspostavljanje i organiziranje arhivske službe u cilju prikupljanja i zaštite arhivske građe. Prvi korak na tako zacrtanom putu, učinjen je 1946. godine formiranjem Arhivskog područja za grad Suboticu i Srez Bačku Topolu, na temelju odluke Odeljenja za prosvetu GIO NS, Autonomne pokrajine Vojvodine, br. 16800/1946. Iz Arhive Historijskog arhiva u Subotici spisi uz delovodnik, predmet br. 6/1947. godine. Odlukom koju je donio *Glavni izvršni odbor Narodne skupštine APV* 2. studenoga 1946. godine bilo je devet arhivskih područja u Vojvodini: Novi Sad, Sombor, Subotica, Senta, Velika Kikinda, Zrenjanin, Vršac, Pančevo i Sremska Mitrovica. U ovom privremenom organiziranju muzeja, službe zaštite spomenika kulture, arhiva i knjižnica, predviđeno je da sve ove ustanove imaju jedinstvenu upravu sa sjedištima u spomenutim gradovima. Također je predviđeno da one po mogućstvu budu smještene u jednoj zgradi i tako predstavljaju u "svakom gradu jedan kulturno-naučni zavod".

⁵¹ Isto

Imenovanje i postavljenje rukovodioca *arhivskog središta područja za grad Suboticu i srezove Subotice i Bačke Topole*, uslijedilo 16. srpnja 1947. godine⁵², pa tek tim činom možemo smatrati taj datum početkom djelatnosti arhivske službe na ovoj teritoriji.

Koncem 1950. godine, *Arhivskom središtu* dodijeljeno je jedanaest prostorija na trećem katu u (kako se tada službeno zvala) zgradi *Glavnog narodnog odbora*, odnosno ranijoj i sadašnjoj Gradskoj kući.⁵³

Po osnivanju *Gradske državne arhive*, tadašnji ravnatelj *Emil Vojnović* smatrao je svojom glavnom zadaćom preuzimanje od IO GNO-a arhive grada Subotice, odnosno upravnih vlasti iz perioda od 1743. do 1918. godine. Ta građa je već bila smještena u Gradskoj kući, na trećem katu, u dvoma velikim dvoranama, namjenski sagrađenim za potrebe arhiva Magistrata. Dvorane su bile tehnički osigurane (po ondašnjim standardima) od požara, a u njima je uspjela da se sačuva arhivska građa tokom burnih događaja u Prvom i Drugom svjetskom ratu, sve do 1947. godine kada je raspačana mimo svakog arhivističkog principa. U Gradsku knjižnicu prenijete su knjige *Protokoli sednica Magistrata*, protokoli *Gradskog zastupništva*, *kraljevskih komesara*, svi urudžbeni protokoli, indeksi i registri iz razdoblja 1779-1850. godine (ukupno 150 knjiga), zbirke mađarskih zakona, naredbi i uredbi, službene novine i lokalni tisak, redovna publikacija *Zemaljskog arhiva u Budimu*, kao i povremene publikacije municipalnih arhiva. Drugi dio od jedinstvene cjeline arhivske građe kao što su najvažnije arhivalije, diplome; privilegije Marije Terezije iz 1743. i 1779. godine i drugo, predati su na raspolaganje Gradskom muzeju. Preostali dio arhivske građe *Magistrata grada Subotice* za period od 1743. do 1918. godine, kao i obje dvorane, preuzela je 1952. godine *Gradska državna arhiva*.

U ustanovu gradskog Arhiva ta izuzetno značajna građa preuzeta je tek 1968. godine i od tada se obje diplome čuvaju u Zbirci diploma pod signaturom F:164.9.

Izvršeno je njihovo preventivno mikrofilmovanje, digitaliziranje, a planira se i publiciranje. U kolovozu 2009. pojavio se DVD u izdanju Arhiva sa fotografijama diplome iz 1779. prepisom teksta u latinskom originalu, te prijevodima i objašnjenjima.

Samo izuzetno, po posebnom pismenom zahtjevu diplome se izdaju na čitaoničko korištenje.

Slaven Bačić dr.sci.

Stevan Mačković prof. povijesti

⁵² Isto

⁵³ Emil Vojnović, *Arhivist*, Beograd 1/1955, str.45